

ISSN 2091 – 5616

AGRO ILMU

6-son [85], 2022

AGRO ILM

АГРАР-ИҚТИСОДИЙ,
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ЖУРНАЛ

«O‘ZBEKISTON QISHLOQ
VA SUV XO‘JALIGI»
журнали илмий иловаси

Бош муҳаррир:
Тоҳир
ДОЛИЕВ

МУАССИС:
Ўзбекистон
Республикаси Қишлоқ
ва Сув хўжалиги
вазирликлари

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 2019 йил 10 январда 0291-рақам билан қайта рўйхатга олинган. Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2013 йил 30 декабрдаги №201/3-сонли қарори билан қишлоқ хўжалик фанлари, техника, ветеринария ҳамда 2015 йил 22 декабрдаги 219/5-сонли қарори билан иқтисодиёт фанлари бўйича илмий журналлар рўйхатига киритилган.

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ

А.Тўраев
(Ҳайъат раиси)
Ҳ.Атабаева
М.Аманова
Ш.Бобомуродов
А.Даминов
Д.Ёрматова
Ш.Жабборов
А.Ибрагимов

П.Ибрагимов
У.Исмаилов
Б.Исроилов
А.Мадалиев
А.Маърупов
Р.Назаров
Р.Низомов
Т.Остонақулов
М.Пардаев
А.Равшанов

Ф.Расулов
Й.Сайимназаров
Ж.Сатторов
М.Сатторов
Ф.Тешаев
М.Тошболтаев
Е.Торениязов
Д.Тунгушова
А.Тўхтақузиёв
Т.Фармонов

Б.Холиқов,
Д.Холмирзаев
Н.Хушматов
А.Ҳамзаев
А.Ҳошимов
С.Шамшетов
А.Шокиров
Ш.Шообидов
А.Элмуродов
И.Кўзиёв

«O‘ZBEKISTON QISHLOQ VA SUV XO‘JALIGI»
ва «AGRO ILM» журналларида чоп этиладиган
илмий мақолаларга қўйиладиган
ТАЛАБЛАР

1. Мақолалар:

— илмий мазмунга эга бўлиши, тадқиқотларнинг долзарблиги ва мақсади аниқ кўрсатилиши;

— тушунарли ва раён баён этилиши;

— охирида эса аниқ илмий ва амалий тавсиялар тарзида хулосалар берилиши даркор.

2. Мақола ўзбек ёки рус тилида ёзилиши мумкин. Унинг ҳажми шакл ва жадваллар (кўпи билан 1,5 бет), адабиётлар рўйхати, инглиз тилидаги аннотация (3—4 қатор) билан бирга **10 бетдан**, илмий хабарлар эса **4 бетдан** ошмаслиги керак. Юбориладиган материаллар А-4 ўлчамдаги оқ қоғозда, **1,5 интервал ва 14 кеглда**, Times New Roman ҳарфида ёзилмоғи лозим.

3. Мақолани расмийлаштириш (формулаларни ёзиш «Microsoft Equation 3.0» дастурида, жадвалларни тузиш, грекча, катта ва кичик ҳарфларни ажратиш, сўзларни қисқартириш ва бошқалар) илмий журналлар учун қабул

қилинган тартибларда бажарилади. Мақола мазмунига мос **УЎТ индекси биринчи саҳифанинг тепадаги чап бурчагига қўйилади**. Мақола охирида **адабиётлар рўйхати**, муаллифнинг исми, шарифи ва иш жойининг номи аниқ кўрсатилиши керак.

4. Нашр учун тайёр мақола албатта **эксперт хулосаси бўлган ҳолда, 2 нусхада электрон варианты билан қабул қилинади**. Иккинчи нусха муаллифлар томонидан имзоланади. Муаллифларнинг уй ва иш манзиллари, исми ва шарифлари, **телефон рақамлари** тўлиқ кўрсатилиши шарт.

5. Талабларга жавоб бермайдиган мақолалар қабул қилинмайди. Зарур ҳолларда таҳририят мақолани тақриз учун юборишга ҳақли. Таҳририятга топширилган мақола ва материаллар муаллифларга қайтарилмайди.

ТАҲРИРИЯТ

**2022 йил,
6-илова (85)-сон**

**Бир йилда олти
марта чоп этилади.**

**Обуна
индекси—859**

**Журнал 2007 йил
августдан чиқа бошлаган.**

© «AGRO ILM» журнали.

**Манзилимиз:
Тошкент 100004,
Шайхонтоҳур тумани
А.Навоий кўчаси, 44-уй.
Тел/факс: 249-13-54.
242-13-54.
Facebook: uzqxjournal
Telegram: qxjournal_uz;
Сайт: www.qxjournal.uz
E-mail: qxjournal@mail.ru**

ПАХТАЧИЛИК

- Б.ХАЛИКОВ, Х.БОЗОРОВ.** Сурункали ғўза парвариш қилишда тупроқдаги гумус миқдори ва ғўза ҳосилдорлиги....3
- Ш.ХОЛИҚУЛОВ, Ж.АБДУМАЛИКОВ, Ш.САЙФУЛЛАЕВА.** Чиқиндилардан компост тайёрлаш биотехнологияси ва уларнинг ғўза озиқланишига таъсири.....5

ҒАЛЛАЧИЛИК

- Н.ЁДГОРОВ, Б.ХАЛИКОВ.** Кузги бугдой навлари илдиз тизимининг ривожланишига суғориш тартиби ва маъдан ўғитлар меъёрининг таъсири.....8
- J.HAYONBOYEV, Z.ISMATULLAYEV, J.HAMDAMOV, S.TOSHMATOV.** Farg'ona viloyati sharoiti uchun xos kuzgi yumshoq bug'doyning navlarini tanlash.....10
- Б.БЕКБАНОВ, О.НАҒЫМЕТОВ, П.НУРАТДИНОВА, Б.АЛЛАМЖАРОВА, Г.ЖОЛДАСОВА.** Баҳорги бугдой навларининг биометрик кўрсаткичлари.....11
- X.IDRISOV, R.VAXRAMOV.** Mosh (*Phaseolus aureus* Piper) navlari hosil elementlari shakllanishiga o'rganilgan omillarning ta'siri.....13

МЕВА-САБЗАВОТЧИЛИК

- У.ИСЛОМОВ, Х.АРАЛОВ, Г.КОБИЛОВА.** Республикамизда мевачиликнинг ривожланиши ва истиқболлари.....14
- Ғ.ЖУРАЕВ, Т.ИБРАГИМОВ, А.КУЗИЕВ, Ч.ХОЛМУРАДОВ, Ш.ТУРСУНОВ, З.УСАНОВ, А.ЗИЁТОВ.** Бута меваси (голубика)ни ўстиришнинг ҳозирги ҳолати ва истиқболлари.....16
- Ғ.УЗОҚОВ, А.АЗИЗОВА.** Ерёнғоқ навлари уруғларининг дала унвчанлигига экиш муддатларининг таъсири.....18
- Ф.ХОШИМОВ, Т.ИСЛОМОВ, Л.ХАЛМИРЗАЕВА, Ш.ОТОКУЛОВ.** Унаби (*ziziphus jujuba* mill) ценная субтропическая плодовая культура в Узбекистане.....19
- I.ERGASHEV, I.BEGIMKULOV, Z.SAIDMURODOVA.** Yozda yangi kovlab olingan tunganaklari bilan qayta ekilganda kartoshka navlari va namunalaring chips tayyorlashga yaroqliligi bo'yicha baholash.....21

ЎСИМЛИКШУНОСЛИК

- Х.БУРИЕВ, М.АЛИЯРОВ, М.ҚОСИМОВА.** Зиравор ва баргли экинлар генофондини бойитиш ва коллекция намуналарини тирик ҳолда ушлаб туриш.....23
- А.КУЗИЕВ, Ч.ХОЛМУРАДОВ, Ш.ТУРСУНОВ, З.УСАНОВ.** Дориворлик хусусиятига эга ўсимлик турларини кучли шўрланган ерларда етиштириш.....24
- D.FAXRIDDINOVA.** Leonurus Quinquelineatus gilib. (besh bo'lakli arslonquyruq) ning morfo-biologik ko'rsatkichlari.....26

З.УСАНОВ, Ш.КОМИЛОВ Ч.ХОЛМУРОДОВ.

Состав фитопатогенных грибов и основные болезни миндаля в условиях Узбекистана.....27

- М.АБДУРАИМОВА, Т.ХОЛМУРАДОВА, Ч.ХОЛМУРАДОВ.** Доривор сув ўсимлиги *Iris pseudacorus* L. ни уруғидан кўпайтириш усуллари.....30

ЎСИМЛИКЛАР ҲИМОЯСИ

- С.САДИКОВА, Н.АЗИМОВА, Н.ХАЙТБАЕВА, Ж.ШЕРКУЛОВА, Р.КОДИРОВА.** Ўзбекистоннинг турли тупроқ-иқлим шароитларида етиштирилаётган сабзавот экинлари асосий касалликларининг тарқалиши.....32
- Е.ТОРЕНИЯЗОВ, Р.ЮСУПОВ.** Қовун биотопида тарқалган икки қанотлилар туркуми вакиллари ривожланиш биоэкологияси.....34
- Н.ОТАМИРЗАЕВ.** Зараркунандалар зичлигига шолини бошқа экинлар билан алмашлаб экишнинг таъсири.....35
- Г.ДАУЛЕТМУРАТОВА.** Қорақалпоғистон шароитида уруғдорилагичларнинг помидор етиштиришдаги аҳамияти.....36

ЧОРВАЧИЛИК

- А.ОСПАНОВ, Р.ТУРҒАНБАЕВ.** Қорақалпоқ сур зот типига қўйларни турли жуфтлашдан олинган қоракўл терисининг сифат кўрсаткичлари.....38
- Ш.МАДРАХИМОВ, Н.РУЗИБОЕВ.** Саноат асосида чатиштиришдан олинган F₁ дурагай авлодларни сут эмиш даврида озиқлантириш.....40
- N.RO'ZIBOYEV, S.QAZAQOVA.** Sigirlarning sutdorlik koeffitsiyenti va ozuqani sut mahsuloti bilan qoplash xususiyatlari.....42
- G'.MENGLIYEV, O'.QO'ZIBOYEVA.** Sigirlarda mastitlarning sabablari, klinik-gematologik o'zgarishlar.....44
- Ш.ШОХНАЗАРОВА.** Жайдари зотли бўғоз совлиқларни парваришlash.....45
- О.ТЎРАЕВ, Т.АХМЕДОВ.** Интенсив боғдорчилик шароитида асалари оиласининг ўсиши ва ривожланиши параметрлари.....47
- Б.НАСИРЛАЕВ, С.ХУДЖАМатов, У.ХУДОЙБЕРДИЕВА, М.МАВЛОНОВА, М.ЙЎЛБАРСОВ.** Тут ипак курти турли зотларининг тухум маҳсулдорлиги.....49

ИРРИГАЦИЯ-МЕЛИОРАЦИЯ

- Р.ХЎЖАНИЯЗОВ.** Ноодатий усулда экологик тоза қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш.....50
- А.АЛТИЕВ, Б.САИПОВА.** Табиий сув ҳавзаси муҳофаза зонаси ерларини инновацион ёндашувлар асосида бошқариш.....52
- А.МАМАТАЛИЕВ.** G'o'zani sug'orishda o'tmishdosh ekinning ahamiyati.....53

ТАБИЙ СУВ ҲАВЗАСИ МУҲОФАЗА ЗОНАСИ ЕРЛАРИНИ ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР АСОСИДА БОШҚАРИШ

Аннотация. В основу статьи положены предложения по формированию схемы организации и управления землями природной водоохранной зоны.

Annotation. The article is based on proposals for the formation of a scheme for organizing and managing the lands of a natural water protection zone.

Ер муносабатларини бошқариш – бу давлатнинг ва жамиятнинг ер ресурсларини бошқаришга қаратилган аниқ мақсад, объект, субъект, предмет, ҳамда аниқ вазифалардан иборат таъсир кўрсатиш механизми ҳисобланади. Ер ресурсларини бошқаришнинг мақсади ва вазифаси мамлакатнинг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий ривожланишни таъминлашдан иборат. Ер ресурсларини бошқаришнинг объекти мамлакат ер фонди, субъекти эса маъмурий – ҳудудий бирликлар, туманлар, шаҳарлар ер эгалликлари ва ер участкалари ҳисобланади.

Ер ресурсларини бошқариш бевосита муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар бошқаруви учун ҳам мувофиқ келиши керак. Ернинг ва сув кенгликларининг (акваторияларнинг) устувор экологик, илмий, маданий, эстетик, рекреация ва санитария-соғломлаштириш аҳамиятига молик бўлган, хўжалик мақсадидаги доимий ёки вақтинча фойдаланишдан тўлиқ ёки қисман чиқарилган участкалари "муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар" ҳисобланади [1]. Мана шу муҳофаза зоналарини бошқариш режалари табиий объектлар ва мажмуаларни муҳофаза қилиш ҳамда улардан фойдаланиш бўйича барча ташкилий, табиатни муҳофаза қилиш йўналишидаги техникавий ва бошқа тадбирлардан иборат. Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларни бошқариш режаларининг лойиҳалари давлат экология экспертизасидан ўтказилиши керак. Бошқариш режаси қуйидаги қисмлардан иборат:

Кириш қисми;

Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тавсифи;

Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларни баҳолаш;

Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларни бошқариш стратегияси;

Тезкор режалар;

Иловалар [2].

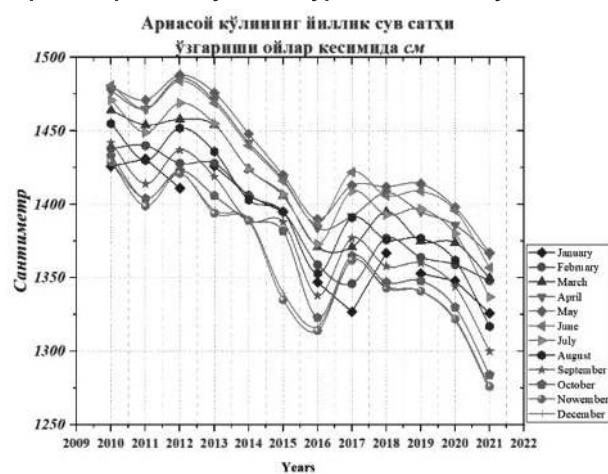
Республикаимиз ҳудудида жойлашган Айдаркўл-Арнасой-Тузкон кўллари тизими (ААТКТ) 2008 йилда бутунжаҳон муҳофаза этиладиган табиий ҳудуди сифатида қайд этилди, ҳамда ушбу ноёб кўл экотизимини ҳимоя қилиш масаласига эътибор қаратди [3].

Кўллари тизимининг экологик барқарорлигини таъминлаш ҳамда кўл ва унинг атрофидаги ҳудудларни ривожлантириш борасида аниқ вазифалар белгилаб берилган. Унга кўра, ҳудудда жисмоний ва юридик шахслар томонидан биологик ресурслардан фойдаланиш, шу жумладан, табиатни муҳофаза қилишга оид қонун ҳужжатлари талабларига сўзсиз ва қатъий риоя қилинишини таъминлаш, ҳудудга инвестициялар, шу жумладан, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш ҳамда балиқчилик кластерларини ташкил этиш орқали балиқ етиштириш, қайта ишлаш, қадоқлаш, сақлаш ва экспорт қилишни жадал ривожлантириш, шунингдек, ҳудудда туризмни ривожлантириш имкониятларини ҳисобга олган ҳолда ҳаваскор ва спорт балиқ ови туризмини йўлга қўйиш ва кенгайтириш, туризм салоҳиятидан тўлиқ фойдаланиш, сайёҳларга кўрсатиладиган хизматлар ҳажминини ошириш мақсадга мувофиқ [4].

Тадқиқот объектининг бир қисми ҳисобланган Арнасой кўлида сув сатҳи 2010 йилда ўртача 14,5 метрни ташкил этган бўлса, 2021 йилга келиб бу кўрсаткич 13,25 метрни ташкил этган. Ойлар кесимида кузатишган ўзгаришларда сув сатҳи баланглиги энг юқори бўладиган ойлар май ва июнь ойлари эканлиги аниқланди. Унга кўра, 2010 йил май ойида қарийб 15 метрни ташкил этган бўлса, 2021 йилда бу кўрсаткич 13,75 ни ташкил этган. Сув сатҳининг энг паст кўрсаткичи ноябр ойларига тўғри келди. 2010 йилда тегишли ойдаги сув сатҳи 14,25 метрни ташкил этган бўлса, 2021 йилда 12,75 метрлик кўрсаткич аниқланган.

1-расм. Арнасой кўлининг ўртача йиллик сув сатҳи.

2-расм. Арнасой кўлининг ўртача ойлик сув сатҳи йиллар кесимида.

Хорижий илмий ишлар, масофадан зондаш маълумотлари таҳлили ва жойига бориб ўрганишлар натижасида Айдаркўл-Арнасой-Тузкон кўллари тизими учун муҳофаза

зоналарини белгилаш бўйича схема ишлаб чиқилди. Бунда кўлнинг катталиги ва саёзлиги, тупроқ ҳолати, иқлими, ёгингарчилик миқдори ўрганилди ҳамда масофадан зондлаш маълумотлари асосида сув билан қопланган майдон чегараси аниқланиб, муҳофаза зонасининг қуйи чегараси белгиланди. (3-расм).

3-расм. ААТКТнинг муҳофаза зонаси ерларини белгилаш схемаси.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, табиий сув ҳавзаси муҳофаза зонасини белгилаш республикамизда белгиланган тартиб бўйича битта “муҳофаза зонаси”ни ташкил этади. Аммо Айдаркўл-Арнасой-Тузкон кўллар тизимининг ҳажми табиий шароитлари, иқтисодий-ижтимоий ривожланиш дастурлари инobatга олиниб муҳофаза зоналарини белгилашда инновацион ёндашувларни талаб этмоқда. Демак, табиий сув ҳавзаси муҳофаза зоналарини белгилашда қуйидагича тартибда зоналаштириш мақсадга мувофиқ бўлиши мумкин:

- Мутлоқ муҳофаза зонаси;
- Қатъий муҳофаза зонаси;
- Мақсадли муҳофаза зонаси;
- Эркин иқтисодий зона.

Белгиланган муҳофаза зоналари ўзининг иқтисодий, ҳуқуқий, ижтимоий асосланиши ҳамда юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳуқуқ ҳамда мажбуриятларини белгилаш мақсадга мувофиқ.

Абдурашид АЛТИЕВ,
профессор,
Барнохон САИПОВА,
таълим докторант,

“ТИҚХММИ” МТУ Ердан фойдаланиш кафедраси.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг “Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисидаги” ЎРҚ Қарори, 03.12.2004 йилдаги 711-II-сон
2. Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларни бошқариш режаларини ишлаб чиқиш тартиби тўғрисидаги ЎРТМҚД қўмитасининг 3-сонли (5.01.2012) қарорда.
3. Wetlands International (2008) Ramsar sites international service. Information Sheet on Ramsar Wetlands Wetlands International. Accessed on July 21, 2019 URL: <http://www.wetlands.org/reports/ris/2UZ002%20RISI.pdf>
4. Айдаркўл-Арнасой кўллар тизимининг биологик ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида В/М 347-сон 22.04.2019
5. Намозов Х., Қорахонова Ю., Амонов О. Ер ресурсларидан фойдаланиш ва ҳимоялаш. Тошкент, 2011 й.

УО‘Т: 633.51:631.675

G‘O‘ZANI SUG‘ORISHDA O‘TMISHDOSH EKINNING AHAMIYATI

Аннотация. Ushbu maqolada o‘tloq tuproqlar sharoitida bedadan keyin ekilgan g‘o‘zani sug‘orish tartibi va sug‘orishning tuproqlarining agrofizik va agrokimyoviy xususiyatlariga ta‘siri bo‘yicha ilmiy tadqiqot natijalari berilgan.

Аннотация. В данной статье представлены результаты научных исследований по режиму орошения хлопчатника посаженного после люцерны в условиях луговых почв и по влиянию орошения на агрофизические и агрохимические свойства почвы.

Annotation. This article presents the results of scientific research on the irrigation of cotton planted after alfalfa in the conditions of meadow soils and the effect of irrigation on the agrophysical and agrochemical properties of the soil, and the conclusions are given.

Markaziy Osiyo sharoitida suv resurslarining cheklanganligi mavjud suv zahiralardan samarali foydalanishni oshirish va sug‘orish tizimining barcha bo‘g‘inlaridagi suv isroflarining kamaytirish choralarini qo‘llashni taqozo etadi. Bunda ilmiy asoslangan sug‘orish me‘yorining, ya‘ni qishloq xo‘jaligi ekinlarini maqbul sug‘orish rejimining o‘rnatilishi alohida ahamiyat kasb etishini ta‘kidlash mumkin. Qishloq xo‘jaligi ekinlarini maqbul sug‘orish rejimi o‘simlikning suvga bo‘lgan fiziologik talabi va tuproq-iqlim sharoitlariga muvofiq o‘rnatilishi yuqori va

barqaror hosil olishni ta‘minlaydi, suvni iqtisod qilish bilan birga sug‘oriladigan yerlarning yaxshi meliorativ holatini va yuqori unumdorligini saqlaydi.

Beda biologik xususiyatlari jihatidan g‘o‘za uchun eng yaxshi o‘tmishdosh ekin hisoblanadi. Bedaning tuproqda azot to‘plashi va boshqa foydali xususiyatlari ko‘pchilikka ma‘lum. Lekin bedapoya haydalgandan so‘ng birinchi yili tuproqning agrofizik va agrokimyoviy xossalari vaqtincha yomonlashadi. Organik moddalarning jadal chirishidan hosil bo‘lgan ozuqa elementlarning